

2006. – Т. 2. 9. Державний архів Житомирської області, ф. П-76, оп. 2, спр. 1330. – 28 арк. 10. Там само, ф. 559, оп. 4, спр. 37. – 370 арк. 11. КПРС в резолюціях і рішеннях Конференцій і пленумів ЦК (1941 – 1971 рр.): [у 12 т.]. – К.: Політвидав України, 1980. – Т. 6. 1941–1954 рр. Філіал марксизму– лєнінізму при ЦК КПРС. – 522 с. 12. Енштейн Б. Розвиток громадського господарства поліських колгоспів Житомирщини в післявоєнний період / Б. Енштейн // Наукові записки. – Т. 5. – Кафедра марксизму-лєнінізму Житомирського сільськогосподарського інституту. – Житомир, 1958. – С. 97–115. 13. Центральний державний архів громадських організацій України, ф. 1, оп. 80, спр. 935, 264 арк. 14. Історія селянства української СРС [у 2 т.]. – К.: наукова думка, 1967. – Т. 2. – 533 с. 15. Державний архів Житомирської області, ф. П-76, оп. 2, спр. 808. – 144 арк. 16. Там само, спр. 1121. – 66 арк. 17. Там само, спр. 990. – 144 арк. 18. Там само, спр. 806. – 169 арк. 19. Там само, спр. 1125. – 32 арк. 20. Там само, спр. 809. – 154 арк. 21. Там само, спр. 991. – 186 арк. 22. Там само, спр. 1542. – 245 арк.

Наталія Ефимчук

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КОЛХОЗНОЙ СИСТЕМЫ НА ЖИТОМИРЩИНЕ В 1948–1953 ГГ.

В статье рассмотрены особенности функционирования колхозных хозяйств Житомирской области, состояние материально-технического обеспечения работников и деятельность руководящих органов в 1948–1953 гг.

Ключевые слова: Житомирщина, колхоз, голод, животноводчество, трудодни.

Natalia Yefymchuk

PECULIARITIES OF FUNCTIONING COLLECTIVE FARM SYSTEM IN ZHYTOMYR'S REGION IN 1948–1953

The article deals with peculiarities of functioning collective farm economies of Zhytomir's region, the situation of pecuniary and technical maintenance of workers and activity of governing bodies in 1948–1953.

Key words: Zhytomir's region, collective farm, famine, stock-breeding, working-day.

УДК 94(477)

Михайло Апальков

НЕРЕАЛІЗОВАНИЙ ПРОЕКТ: ІДЕЯ ПІДПИСАННЯ НОВОГО СОЮЗНОГО ДОГОВОРУ 1991 Р. У СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ ГАЛИЧАН

Проаналізовано особливості суспільно-політичної ситуації в західних областях УРСР наприкінці 1990 – на початку 1991 рр., розкрито успіхи та невдачі союзно-республіканського компартійного керівництва у пропагандистській роботі щодо підписання нового союзного договору серед населення західноукраїнських областей. Особливу увагу приділено державотворчій праці депутатів Львівської обласної ради першого демократичного скликання, діяльності політичних партій та організацій національно-демократичного спрямування, які спрямовувалися на дискредитацію ідеї підписання нового союзного договору та боротьбу за суверенітет української держави.

Ключові слова: Львівська обласна рада, союзний договір, референдум, незалежність, УРСР.

На зламі 80–90-х рр. ХХ ст. СРСР переживав глибоку соціально-економічну та політичну кризу, що наближало державу до упадку та розпаду. Враховуючи невтішні реалії, відверту утопічність комуністичних ідеологем, безперспективність "косметичних" реформ, значні відцентрові тенденції та сепаратистські заклики значної частини національно свідомого населення союзних республік, чи не єдиним можливим способом зберегти державу для М. Горбачова та вищої компартійної еліти залишався новий Союзний договір. В УРСР, особливо її західній частині, ця ідея не знайшла, і, зрештою, не могла знайти, особливої підтримки серед населення і спровокувала хвилю антирадянських акцій.

У наукових студіях О. Бойка, О. Гараня, В. Литвина, О. Муравського та інших дослідників перебудовних процесів, достатньо добре відтворено хронологію тогочасних суспільно-політичних перипетій, проте особливо не акцентовано на подіях, пов'язаних із підписанням нового союзного договору. Заповнити існуючі прогалини цієї тематичної ніші у регіональному розрізі покликана ця розвідка. Наприкінці 1990 р. у західноукраїнських областях Компартія України стрімко втрачала

своїх прихильників, що позначилося на загальних тенденціях політичного життя. Вуличні маніфестації, департизація та демокомунізація громадсько-політичного життя, націєтворчі процеси, каталізатором яких стали демократичні ради, витворили у регіоні особливий "політичний клімат", відмінний від решти території УРСР. Поворотним моментом у протистоянні національно-демократичних та комуністичних сил мав стати Всесоюзний референдум 17 березня 1991 р., на якому громадянам УРСР пропонували визначитися із напрямом подальшої політичної лінії ЦК КПРС, а саме підштовхували до підписання нового союзного договору.

У депутатського корпусу демократичних рад західноукраїнських областей були власні міркування щодо проведення Всесоюзного референдуму. Виконуючи ухвали Галицької асамблеї, Львівська обласна рада звернулася до Верховної Ради УРСР з проханням не проводити референдум до реалізації постанови Верховної Ради УРСР від 17 жовтня 1990 р., а якщо й проводити, то внести на всенародне обговорення питання: "Чи хочете Ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішнього і зовнішнього життя?" [1, с. 1]. Представники національно-демократичних сил наводили вагомі аргументи, що базувалися на економічних підрахунках на користь суверенітету [2, с. 2]. Опозиціонери констатували: "Держава, яка здатна прогодувати свій народ, виживе за будь-яких умов, окрім умов колоніального грабунку. А Україна належить саме до таких держав... Основа зараз – суверенітет. Основа – референдум. Вперше в історії України з'явилася можливість вибороти суверенітет мирним шляхом" [2, с. 5].

ЦК КПУ, обкоми західноукраїнських областей, компартійний актив наголошував на неприпустимості розвалу СРСР та, відповідно, ігноруванні референдуму. Виконуючи "Зведений план роботи у зв'язку з підготовкою та проведенням в республіці референдуму з питань збереження Союзу РСР", комуністи застерігали, що "негативні наслідки референдуму значили б для України загрозу її суверенітету, демократичного розвитку та територіальної цілісності, громадянського миру" [3, с.167].

На зламі 80–90-х рр. у західних областях УРСР розгорнулася широка кампанія проти підписання нового союзного договору. Зокрема, у відозві до населення Івано-Франківська, місцеві обласні організації національно-демократичного табору закликали "голосувати проти кабального московського договору" [4, с. 498–489]. В інших містах регіону відзначаємо ідентичні заклики національно-свідомих громадян, що звучали на стихійних мітингах, трибунах місцевих рад, демократичній пресі. На засіданні крайової ради Руху (січень 1991 р.), за участю представників демократичних об'єднань, партій, товариств, створено комітет з питань союзного договору. Головою обрано О. Влоха, заступниками – Р. Панкевича та Ю. Ключковського. На першому засіданні ухвалено звернення до депутатів Верховної Ради України, у якому зокрема йшлося про те, що: "Імперський центр нав'язує нам референдум про союзний договір в той час, коли ще не маємо реального суверенітету, отже і не можемо бути суб'єктом, здатним самостійно приймати будь-які політичні рішення. Ми... звертаємося до вас з настійною вимогою не допустити в цих умовах референдуму про збереження союзу як федерації республік, який накинє нам нові колоніальні кайдани" [5, с. 1].

Проти підписання нового союзного договору виступили навіть російські національно-культурні товариства. Зокрема, у зверненні російського культурного товариства імені академіка Андрія Сахарова (м. Львів) наголошено, що "із 1 лютого 1991 року, по суті, в країні вводиться воєнний стан". Відповідно, на думку членів товариства, "проведення референдуму тоді, коли новонароджена демократія оточена штиками, підписання нового союзного договору тоді, коли Україна не набула реального статусу незалежної держави, юридично буде означати продовження окупації республік союзу на невизначений час" [6, с. 1].

Із новою силою хвиля мітингів прокотилася у березні 1991 р. 10 березня 1991 р. у Львові перед оперним театром відбувся мітинг на тему "Ні – союзному договору. Так – незалежній Україні" [7, с. 1]. 16 березня того ж року мітинг біля пам'ятника І. Франку у Львові провели прихильники бойкоту всесоюзного референдуму. Організатором акції виступив львівський крайовий провід СНУМУ, що напередодні оприлюднив заяву про вихід із комітету громадянської згоди. "Комітет громадянської згоди, створений у Львові для координації боротьби з комуністичним імперським засиллям, повністю контролюється демократами і перетворився у звичайне прикриття їх продажницької політики, спрямованих на вироблення принизливих угод з Москвою, – йдеться у документі. – Демократи вибрали шлях, який неодмінно призведе до зради національних інтересів України. Жоден український патріот, а тим більше націоналіст з цим ніколи не погодиться" [3, с. 171].

Наступного дня у Львові відбулася нарада представників націоналістичних організацій, зокрема Української націонал-радикальної партії (УНРП), Державної самостійності України (ДСУ), Української націоналістичної спілки (УНС), Української націоналістичної партії (УНП), СНУМУ на якій остаточно ви кристалізовано ідею ставлення до всесоюзного референдуму [8, с. 2]. Відзначимо, що, де-факто, представники національно-демократичних сил "підігравали" комуністам, оскільки закликали бойкотувати референдум. Такі дії, на думку радикально налаштованих

опозиціонерів, повинні були б засвідчити протест проти укладення нового союзного договору. Серед громадсько-політичних організацій, які активно підтримували бойкот, виділимо Українську міжпартійну асамблею (УМА) (голова Ю. Шухевич) та Українську християнсько-демократичну партію (УХДП) (голова В. Січко). Незважаючи на розкол у демократичному русі, все ж таки більшість політичних партій та громадських організацій демократичного табору висловилися проти подібних ініціатив. "Це буде на руку тим політичним силам, – відзначав заступник голови Львівської обласної ради, дисидент І. Гель, – які хочуть зберегти Україну як колонію" [9, с. 1]. Водночас депутат Верховної Ради СРСР Ю. Сорочик відзначав, що поділяв думки тих, хто вирішив не брати участь у референдумі. "Питання винесена на референдум відразу дає на нього відповідь, – констатував народний депутат, – Результати опитування нічого не змінять. Бо навіть якщо учасники референдуму проголосують проти "оновленого Союзу", то це, на превеликий жаль, закінчиться тим, що нам скажуть: не хочете нового Союзу, то живіть у старому" [10, с. 1].

Напередодні референдуму Львівське відділення Інституту економіки АН УРСР провело опитування в семи населених пунктах Львівщини щодо ставлення до ідеї підписання нового союзного договору. Загалом опитано 554 особи. За збереження СРСР в існуючому вигляді висловився 1,1 % опитаних; за суверенну республіку у складі федерації СРСР – 4 %; за самостійну державу в конфедерації СРСР – 12,6 %; за незалежну державу поза межами СРСР – 82,3 % [11, с.3]. За словами завідувача ідеологічним відділом обкому КПУ О. Піскорського, якщо за союзний договір в області проголосує хоча б 40 % учасників референдуму, то це цілком "нас влаштує" [12, с. 2].

Результати референдуму виявилися доволі очікуваними як для націонал-демократів, так і для комуністів. Зокрема, у Львівській області у списки громадян, що мали право брати участь у референдумі СРСР, було включено 1997543 громадян. У голосуванні взяло участь 1784969 громадян (89,4 %). 293288 громадян (16,4 %) відповіли "так"; 1429503 громадянина (80,1 %) відповіли "ні"; 62178 бюлетенів (3,5 %) визнано недійсними. У списки громадян, що мали право брати участь у Львівському обласному референдумі, було включено 1951841 громадян. У голосуванні взяло участь 1740436 громадян (89,2 %). 1558304 громадянина (89,6 %) відповіли "так", 145967 – "ні" і 36165 бюлетенів визнано недійсними (2 %) [13, с.1]. На дільницях у Львівській області, розташованих на території військових частинах і безпосередньо підпорядковані Міністерству оборони, нерідко не допускалися спостерігачі від громадських організацій [14, с. 1].

Згідно з протоколом засідання міжобласної комісії Галицького референдуму про результати голосування в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях, загальна кількість дільниць для голосування складала 4133. На підставі підрахунку голосів для голосування на референдуму встановлено, що загальна кількість громадян, включених у списки для голосування становила 3810235. Кількість громадян, які взяли участь у голосуванні – 3403868 (89,3 %). Кількість громадян, які відповіли "так" – 2993782 (88 %). Кількість громадян, які відповіли "ні" – 324189 (9,5%). 85897 бюлетенів визнано недійсними (2,5 %) [15, с. 1].

Суперечливі результати референдуму пожвавили дискусії в суспільстві з приводу доцільності підписання нового союзного договору, критика на адресу якого звучала, як з боку національно-демократичних сил, так і комуністів, особливо західного регіону. У своїх звітах обкоми західноукраїнських областей констатували, що станом на липень 1991 р. стабілізувати суспільно-політичну ситуацію у краї не вдалося. 22 червня 1991 р. члени координаційної Ради обласних рад народних депутатів Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей оприлюднили заяву, у якій виступили проти підписання нового союзного договору, оскільки: "1. Верховна Рада УРСР немає повноважень для підписання такого документу. Підставами для підписання не можуть бути ні всесоюзне опитування ні підсумки всесоюзного референдуму. "Не поставивши перед всією Україною питання: союз чи незалежність, – йшлося у заяві, – на яке однозначно відповіло населення трьох областей, Верховна Рада України не має ніяких правових підстав покликатися на волю українського народу; 2. Підготовка до підписання союзного договору ведеться змовницьки, потай від народу, без належного санкціонування Верховною Радою України. Кулуарний проект нового союзного договору не став предметом всенародного обговорення; 3. Підписувати договори з іншими державами може тільки суверенна держава. України як держави ще не має. Не маючи повного статусу юридичної особи як суверенної держави, Україна не може бути повноцінним об'єктом договорів із суверенними державами; 4. Пішовши на нагальне підписання союзного договору, Верховна Рада УРСР порушить свою власну постанову від 17 жовтня 1990 р., якою зобов'язалася розглядати питання про союзний договір тільки після прийняття нової Конституції України" [16, с. 1].

Упродовж липня-серпня 1991 р. мітинги та протести проти підписання нового союзного договору у Галичині не припинялися. Демонстранти зверталися до Верховної Ради УРСР з вимогою "категорично відхилити Ново-Огарьовський проект Союзного договору, запропонований центром, як кабальний, цинічний і безперспективний", наголошували на неприпустимості підтримки подібних ініціатив. Оновлений Союзний договір тлумачився демонстрантами, як "нова форма

старої колоніальної залежності, підступна пастка імперії, в яку можуть потрапити всі народи СРСР" [17, с. 1]. 19 серпня 1991 р. М. Горбачова усунуто від влади. Усі повноваження перебрав на себе Державний комітет надзвичайного стану, який не зумів втримати владу, що призвело до появи 24 серпня 1991 р. на політичній карті світу нової держави – України.

Таким чином, важливим питанням суспільно-політичного життя у західноукраїнських областях на зламі 80–90-х рр. ХХ ст. залишалася проблема підписання нового Союзного договору. У західноукраїнських областях, особливо Галичині, розгорнувся масштабний рух, скерований проти підписання "нового кабального" договору. В умовах демократичних перетворень, започаткованих обласними радами Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей, суспільство регіону не сприймало нав'язаного центром договору, виступало у своїй переважній більшості за вихід України зі складу СРСР.

Список використаних джерел

1. Про збереження політичної стабільності в області: Ухвала Львівської обласної Ради першого демократичного скликання // За вільну Україну. – 5 лютого 1991. – С. 1. 2. Татаренко В. Що слід пам'ятати учасникові референдуму? / В. Татаренко // Літературна Україна. – 14 березня 1991. – С. 2, 5. 3. Муравський О. Західні землі України: шлях до незалежності / О. Муравський. – Львів, 2011. – 268 с. 4. Відозва до населення міста Івано-Франківська з приводу референдуму "Про збереження Союзу ССР" // Визвольний шлях. – 1991. – № 4. – С. 498–499. 5. Колоніальному союзному договору – ні! // За вільну Україну. – 30 січня 1991. – С. 1. 6. Сергеев М. Обращение Русского культурного общества имени академика А.Д. Сахарова к гражданам Восточной Украины / М. Сергеев // За вільну Україну. – 6 лютого 1991. – С. 1. 7. Гулик І. Протистояння? Ні – плюралізм! / І. Гулик // За вільну Україну. – 12 березня 1991. – С. 1. 8. Яворський В. Фронт... по пендикуляру / В. Яворський // За вільну Україну. – 19 березня 1991. – С. 2. 9. Борисовський Л. Брифінг в обласній раді / Л. Борисовський // За вільну Україну. – 23 лютого 1991. – С. 1. 10. Деркач Н. Юрій Сорочик: "Наш союз – це все одно, що штани без гумки" / Н. Деркач // За вільну Україну. – 6 березня 1991. – С. 1. 11. Прагнуть жити в незалежній Україні // За вільну Україну. – 14 березня 1991. – С. 3. 12. Мацюк О. Не у своїх санях... / О. Мацюк // За вільну Україну. – 9 лютого 1991. – С. 2. 13. Повідомлення про підсумки голосування по Львівському округу №15 Української РСР по проведенню референдуму СРСР, опитуванню населення Української РСР, Львівському обласному референдуму // За вільну Україну. – 21 березня 1991. – С. 1. 14. Паранчак М. "Я захоплений політичною зрілістю галичан", – сказав на брифінгу в Обласній Раді Вячеслав Чорновіл / М. Паранчак // За вільну Україну. – 23 березня 1991. – С. 1. 15. Референдум Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей 17 березня 1991 р. // За вільну Україну. – 23 березня 1991. – С. 1. 16. Звернення до Верховної Ради УРСР // За вільну Україну. – 22 червня 1991. – С. 1. 17. Бєсяда І. Досить неволі! / І. Бєсяда // За вільну Україну. – 22 червня 1991. – С. 1.

Михайл Апальков

НЕРЕАЛИЗОВАННЫЙ ПРОЕКТ: ИДЕЯ ПОДПИСАНИЯ НОВОГО СОЮЗНОГО ДОГОВОРА 1991 Г. В ОБЩЕСТВЕННОМ МНЕНИИ ГАЛИЧАН

Проанализированы особенности общественно-политической ситуации в западных областях УССР в конце 1990 – в начале 1991 гг., раскрыты успехи и неудачи союзно-республиканского Компартийного руководства в пропагандистской работе по подписанию нового союзного договора среди населения западноукраинских областей. Особое внимание уделено работе депутатов первого демократического созыва, деятельности политических партий и организаций национально-демократического направления, которые направлялись на дискредитацию идеи подписания нового союзного договора и борьбу за суверенитет украинского государства.

Ключевые слова: Львовский областной совет, союзный договор, референдум, независимость, УССР.

Myhaylo Apalkov

MISSED THE PROJECT: THE IDEA OF SIGNING A NEW UNION TREATY IN 1991 THE PUBLIC OPINION OF GALICIA

The features of the socio-political situation in the western regions of the USSR in late 1990 – early 1991, reveals the successes and failures of the Union-republic Communist Party leadership in advocacy on the signing of a new Union treaty among the population of Western regions. Particular attention is paid to the state building work from the first, political parties and organizations of the national-democratic, which were aimed at discrediting the idea of signing a new Union Treaty and fight for the sovereignty of the Ukrainian state.

Key words: Lviv Oblast Council of Deputies calling, Union treaty, referendum, independence, USSR.